

Veselin Vukotić

www.vukotic.co.me

Kriza //

Sjećam se mog komšije koga smo zvali Mića-kriza! Otkud ovaj nadimak? Mića je bio atletičar! Na jednom takmičenju u trci na 5 000 metara Mića je od starta trčao šprint. Uz gromoglasno navijanje publike (trka se održavala u poluvremenu fudbalske utakmice) Mića je vrlo brzo stekao veliku prednost . Najednom je počeo da usporava i na kraju je odustao i legao na zeleni tepih fudbalskog terena: “Mića šta se desilo?” “Uhvatila me kriza!” Otuda Mića – kriza!

Da li i ekonomija, ako se ubrza više od prirodnih granica neizostavno ulazi u krizu? Narod kaže: Sve što je brzo to je i kuso! Dodajem, i prije ili kasnije ulazi u krizu!

Postoje različite krize kojima su ljudi izloženi: zdravstvena kriza, mentalna kriza, ljubavna kriza, kriza povjerenja, kriza rezultata, kriza igre.

Teško je naći izraz koji toliko svakodnevno koristimo, a da u sebi ima toliko nerazjašnjenog i mističnog, kao što je pojam kriza.

Postoje i godine krize! Npr. 2008 iako to možda nismo, barem mi u Crnoj Gori, tako jasno prepoznali. Prvo u svijetu, **kriza hrane**, koja je pogodila milione siromašnih, posebno u Africi. Zatim **naftna kriza** , koja se ogledala u velikom rastu cijena što je negativno uticalo na zemlje uvoznice nafte i na kraju 2008.godine postaje u čitavom svijetu vidljiva **globalna ekonomska kriza**.

Svijet danas živi u krizi i sa krizom! I mi u Crnoj Gori takođe. 2009. godina će biti samo inteziviranje krize. Kraj krize?.....?.....

Riječ kriza znači preispitivanje, ponovno uspostavljanje rasta, traženje zdravog u kriznom. Kriza – nikada više kao što je bilo ranije. Kriza mijenja obrasce ponašanja!

Ja bih se zadržao na dvije dileme:

- 1) Kako kriza utiče na karakter kapitalističkog sistema koji preovladava u svijetu;
- 2) Kako kriza utiče na nečiji karakter i ponašanje

“Kapitalizam je mrtav!” “Kraj tržišta!” “Neoliberalizam je izdahnuo!” Diže se velika galama od protekcionistički orjentisanih intelektualaca i od kameleonskih filozofija birokratije širom svijeta!

Da li je baš tako?

Amartja Sen, Nobelovac iz ekonomije, se pita da li treba otvoriti pitanje prirode kapitalizma i da li treba mijenjati prirodu kapitalizma. To je uostalom i bila tema na skupu u Parizu, održanom u januaru ove godine pod nazivom “**Novi svijet, novi kapitalizam**” a čiji domaćini su bili Nikola Sarkozy i Toni Bler. Uz Angelu Merkel, njih dvojica su tražili promjenu sistema, uvođenje novog kapitalizma i afirmaciju ideje tzv. “socijalnog tržišta”. Socijalno tržište je tržište ograničeno raznim državnim mjerama. Odnosno, “novi kapitalizam” je kapitalizam koji je mnogo više regulisan od sadašnjeg kapitalističkog sistema.

Istina, postoji mišljenje (Vaclav Klaus) sa kojim se u osnovi slažem da do ekonomske krize nije došlo niti zbog nedovoljne državne regulacije tržišta, niti zbog nedovoljne efektivne potražnje. “Naprotiv, kriza je posledica prekomjerne državne intervencije, neodgovarajućeg povećanja državnih troškova i rđave regulacije finansijskih tržišta.” (Klaus)

Da li će se Evropsko bankarstvo pretvoriti u javni servis čemu vode predlozi Sarkozija i Merkeleve po mišljenju Klause, ostaje da vidimo. Zaista, postoji prijetnja da će po cijenu ogromnih poreskih izdataka građana, bankarstvo preći u državno vlasništvo i da će država garantovati za uspjeh i uspješno ga regulisati. Zaista, to bi bila “tragična greška” (Klaus).

Da li nam je stvarno potreban “**novi kapitalizam**” i “**novi svijet**” ? Da li nam je potrebna neka “**nova ekonomija**” ?

U odgovoru na ova pitanja najčešće se citiraju Smit i Kejns! Oni se suprotstavljaju! Da li je rešenje krize u ponovnom **čitanju Smita** ili u procesu **učenja Kejnsijanizma**? Ili možda treba uključiti i nekog trećeg?

Šta je kapitalizam? Sistem koji se oslanja na tržište! Tržište je spontani mehanizam između kupaca i prodavaca, ponude i potražnje. Odnosno, tržište je mehanizam kojim drugi određuju našu vrijednost. Da li je moguć “nov kapitalizam” a bez tržišta kao mehanizma na koji se oslanja? Nije!!! Kapitalizam kako god mu davali ime - uvijek se mora oslanjati na tržište! Zarada kao motiv, lična dobit i privatno vlasništvo smatraju se neophodnim karakteristikama kapitalizma.

Da li su za funkcionisanje kapitalizma potrebne i neke druge karakteristike koje pomažu uspostavljanju tržišnih zakona?

Adam Smit je u knjizi "Bogatstvo naroda"(1776) pokazao praktičnost i dinamiku tržišne ekonomije i pokazao je zašto i kako ta dinamika funkcioniše. Njegovo djelo je odraz upravo onog sistema koji je nadolazio- kapitalizma, iako Smit nikada nije koristio ovaj izraz! Smit je pokazao kako sistem slobodne trgovine utiče na ekonomski prosperitet kroz sistematizaciju proizvodnje i podjelu rada. To su i bili temelji ekonomije kao nauke.

Sam Smit je bio svjestan funkcionisanja kapitalizma, slobodnog tržišta i drugih mehanizama. Npr. on je isticao važnost uzajamnog povjerenja. Kada preduzeća i banke uspostave povjerenje da će izvršiti to što obećavaju tada odnosi između dužnika i povjerilaca idu bez problema i na obostranu korist.

Smita stoga danas ne bi iznenadile današnje poteškoće sa kojima se suočavaju preduzeća, baš zbog rasprostranjenosti straha (gubitka povjerenja) koji je zarazio tržište kapitala.

Da li je Smit bio protiv državne intervencije, koja je nastavljena kroz "državu blagostanja" posle njega? Smit je bio svjestan da tržište ne može da riješi neke probleme, a koji su nužni za njihovo funkcionisanje. Shodno tome Smit odbacuje intervencije koje isključuju tržište – ali ne i one koje obuhvataju tržište, pomažu tržištu da funkcioniše.

Druga važna ali manje poznata (citirana) knjiga Adama Smita je "Teorija moralnih osjećanja", objavljena 20 godina prije knjige "Bogatstvo naroda". U njoj Smit govori o tzv. "moralnom čovjeku"(U "Bogatstvu naroda" govori o "ekonomskom čovjeku").

Da li su Smitov "moralni čovjek" i "ekonomski čovjek" u konfliktu? To je duga debata i bez jednoglasnog odgovora. Po mom mišljenju dva Smitova "čovjeka" nisu u konfliktu, jer Smit ukazuje na potrebu djelovanja (ekonomskog i drugog) zasnovanog na vrijednostima koje sežu daleko izvan težnje za profitom. Iako je pisao da je "štedljivost najkorisnija vrlina za pojedinca".

Adam Smit je tvrdio da su "humanost, pravda, širokogrudost i odgovornost prema društvu osobine od izuzetne koristi za druge."

Zaista, Smit je vjerovao da su tržište i kapital svrsishodni u svojim sferama, ali da im je potrebna podrška drugih institucija (npr. škole, bolnice, policija), kao i ostale vrijednosti pored težnje za profitom.

Danas je posebno aktuelan i Džon Majnard Kejn (1882-1946), jedan od najmarkantnijih ekonomista 20. vijeka. Sadašnja kulminacija krize, koja nas pritiska decenijama, ima pojave Kejnsovih odlika: Smanjenje prihoda jedne grupe ljudi dovelo je do toga da oni manje troše, što je pak dovelo do pada prihoda drugih. Ipak, Kejnsovo objašnjenje uzročno-posledične veze prihoda i rashoda (kredit i nevratanje kredita) je nedovoljno. Pored toga, važni su i **psihološki razlozi** koje u ekonomsku nauku uvodi ekonomista Artur Pigu, Kejnsov savremenik i rival. Za Pigu kriza je uslovljena "greškama usled neopravdanog pesimizma". Pigu vidi rešenje krize koja nastaje kada prevlada pesimizam pokretanja tržišta, posebno tržišta kredita. "Tako će ako drugi faktori ostanu nepromijenjeni, preduzeća propadati u manjoj ili većoj mjeri u zavisnosti od toga koliko su bankarski krediti dostupni." (Pigu)

Da li je ovdje i objašnjenje zašto i pored ogromnih sredstava koje se upumpavaju od strane države u ekonomiju (Obamin pakt, Sarkozijev pakt) nema oporavka ekonomije? Da li je mišljenje da su nedovoljna tražnja, manjak novca u preduzećima (Kejn) jedini uzrok krize? Ili je to i strah od još manje buduće tražnje (Piguovski proces zaraznog pesimizma)?

Jedan od nedostataka Kejnsovog pristupa jeste njegova neosjetljivost za razne socijalne probleme (npr. siromaštvo). U tom smislu je Pigu smatrao da se kriza ne može riješiti bez pomoći državne regulative, što je na neki način govorio i Smit!

Da li studirati Kejnsa, koji ima status buntovnika u ekonomskoj nauci ili Smita i Pigu, koji su više konzervativni i koji su mnogo više ukazali na značaj netržišnih intervencija od Kejnsa?

Po mom mišljenju u pravu je Sen kada kaže da trenutna ekonomska kriza ne zahtjeva "novi kapitalizam", već da možda više traži razvijanje starih ideja kakve su bile Smitove i Piguove!

Kada se radi o našem ličnom planu, ovo znači da se mora preispitati koliko smo sposobni da podnesemo uspjeh (plima optimizma) ili da pobijedimo poraz (osjeka optimizma). Nekad, kao da sve ove teorije u vezi sa krizom kažu "u dobru se ne uznesi a u zlu (kriza) se ne ponizi"!

Zbog prevelikog optimizma i prevelike vjere u čuda moj komšija zauvijek je ostao u sjećanju kao Mića – kriza!

U kakvom sjećanju će nam ostati ova kriza: kao kriza tržišta ili kao kriza države i državne regulacije?